

APROXIMACIÓ
A L'ANTROPOLOGIA
I LA CULTURA POPULAR A
TORRENT

Projecte de Recerca Antropològica i Museu Etnogràfic
realitzat als Instituts de Batxillerat de Torrent
SERRA PERENXISA i **TIRANT LO BLANC**

APROXIMACIÓ
A L'ANTROPOLOGIA
I LA CULTURA POPULAR A
TORRENT

Projecte de Recerca Antropològica i Museu Etnogràfic
realitzat als Instituts de Batxillerat de Torrent

SERRA PERENXISA i TIRANT LO BLANC

coordinat pels professors

Francesc J. Hernández Dobon i Bernardo Lerma Sirvent

Curs 1991-1992

APROXIMACIÓ A L'ANTROPOLOGIA I...

Aquest projecte ha estat realitzat durant el curs 1991-1992 pels alumnes d'Ètica dels grups 3-B, 3-C i 3-L dels Instituts de Batxillerat "Tirant lo Blanc" i "Serra Perenxisa" de Torrent, respectivament:

Elena Alejos Cañada, Salvador Almenar Ballester, Juan Samuel Baixauli Soler, Javier Claramonte Zafón, Armando Fernández Laso, Francesc Fernández Navarro, Pedro J. García Belmonte, Francisco Javier Gil Banda, Manuel Gimeno López, Abel Longobardo Sanz, Alicia Torres Guillem, Alfons Tudela i Canuto, Inmaculada Valcarcel Barat (de 3 B).

Jorge Alonso Sobrino, Cari Basanta Pérez, Asunción Blat Ferrandis, Mariana Muñoz Carreras, Eloina Senabre Pelayo (de 3 C).

Belen Bayo Villar, Manfred Berbel Palomares, Rafael Calvo Soriano, Pedro Delgado González, Alicia Giménez Abad, Susana Martí Juárez, Emma Moreno Mora, Òscar Peris Ros, Juan Antonio Ramos Ferrer, María Eugènia Rosa Sena, Raül Royo Navarro, Ana Saiz Gómez, Vanessa Sanchis Martínez, Fabian Solís Vázquez, Carolina Suárez Escuder, Maite Vaquero Moraleja, Júlia Zabala Tomàs (de 3 L).

I ha comptat amb l'amable col.laboració de les professores:

Inmaculada Alabarta, Concepción Alandí, Pilar Martínez Inmaculada

© Edició dels autors. Torrent, tardor del 1992.

Fotocomposició: DE CATEGORIA.

Impremeix: E.C.V.S.A. C/Periodista Badía, 10. Valencia

I.S.B.N.: 84-7642-274-1

Dipòsit Legal: V-3042-1992

INTRODUCCIÓ

Aquest treball s'emmarca en el context d'una investigació més ampla al voltant de les característiques culturals d'una de les àrees mediterrànies que ha experimentat una transformació més ràpida. La finalitat que persegüim amb aquest projecte seria doble: per una banda, que els alumnes i professors tinguen una informació suficient de la història recent del poble i la comarca, de la seua cultura, sobretot pel que fa referència als seus usos i costums, per tal d'extraure'n conseqüències antropològiques i, per una altra banda, que aquest estudi es pugua donar a conèixer al públic en una exposició etnogràfica, per tal que els alumnes puguen veure plasmat el resultat del seu treball. Considerem que a la moderna pedagogia, les formes d'exposició ja no poden restar reduïdes a l'expressió oral i escrita, i cal emprar-ne d'altres més caracteritzades per un paper protagonista dels alumnes i llurs medis.

Abans de res, cal advertir que una sèrie de dificultats com ara les mancances curriculars dels alumnes, l'absència d'una tradició etnogràfica a l'ensenyament, així com d'experiències semblants, i la no-adequació de la bibliografia existent al nivell i els interessos dels alumnes, ens ha aconsellat establir unes pautes metodològiques provisionals apartades del que seria una recerca etnogràfica canònica.

Han estat reiterades, i compartim, les crítiques a la presència curricular d'una matèria, l'Ètica, dissenyada com a contrapés de la religió Catòlica, la qual cosa suposava la seua desvirtuació, en convertir-la en una disciplina indoctrinadora, que reserva al professor un paper moralitzador. Front a aquest rol i amb l'actual càrrega docent -només amb una dedicació de dues hores setmanals-, era possible enllestir un projecte de recerca que permetera tant desenvolupar una acció pràctica

APROXIMACIÓ A L'ANTROPOLOGIA I...

---

sobre alguns continguts de la matèria Filosofia del curs Tercer de BUP (temes de l'àrea d'Antropologia), com recuperar un sentit no moralitzador de l'Ètica, entenent-la com anàlisi dels costums (*ethos*), en la seua dimensió comunitària.

La concreció del projecte també ha estat afavorida pel fet de la presència de nombrosos elements culturals autòctons que, a més, recentment han estat destacats (revista *Torrens*, *Congrés d'Història Comarcal*, etc.), encara que no s'ha arribat a síntesis definitives, ni tan sols a establir mecanismes de conservació i estudi. La dinamicitat d'una societat en ràpid canvi ha fet palesa aquesta riquesa cultural, per la convivència de models heterogenis, i el perill de perdre-la sinó s'estableixen procediments de fixació per a la memòria col·lectiva. Aquest treball, a més de moure's als paràmetres de la recerca educativa i l'arqueologia cultural, és un intent de col·laborar en l'autovalorització comunitària.

Aquest estudi ha gaudit d'un ajut econòmic de la C.A.M., així com de l'Ajuntament de Torrent i de l'A.P.A. de l'Institut "Serra Perenxisa".

Referències bibliogràfiques bàsiques

García Ferrando, M. et al.: *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Madrid: Alianza, 1986

Mair, Lucy: *Introducción a la antropología social*. Madrid: Alianza, 1977, 3 ed.

Revista *Torrens. Estudios i investigacions de Torrent i Comarca*. núm. 1 (1982) i següents.

Iborra Lerma, José Manuel: *Història de Torrent*.

Iborra Lerma, José Manuel: *Història básica de Torrent*. Torrent: Fundación Instituto pro-desarrollo de Torrent. 1982.

Col·lectiu Cama-roja: *L'Horta Sud*. València: Gregal, 1988.

Beguer Esteve, Vicente: "El teatro en Torrent", als *Cuadernos de vida torrentina*.

I. ENTORN NATURAL.

Manuel Gimeno López i Abel Longobardo Sanz.

La trajectòria històrica dels torrentins es pot considerar des del passat com una contínua lluita per la supervivència. Per això, el torrentí ha tingut que actuar sobre l'entorn natural, d'on ha tret els mitjans de subsistència. El terme municipal de Torrent ocupa una extensió de 69'37 Km², en forma d'una franja allargada en direcció Llevant-Ponent. Limita al nord amb els termes municipals de Xiva, Alaquàs i Aldaia; a Llevant amb Picanya i Catarroja; a Ponent amb Godella i Turís; al Sud amb Montserrat, Picassent i Alcàsser. La població se situa a les següents coordenades geogràfiques: 39°26' de latitud nord i 3°13' de longitud oest amb referència al meridià de Greenwich. Part del terme ofereix l'aspecte que caracteritza la planura litoral valenciana ocupada per l'Horta de València. Cap a l'oest i sud de la població s'inicia la transició a les zones muntanyoses de l'interior. El relleu d'aquesta zona presenta petits turons d'escassa elevació fins al massís muntanyós de la serra Perenxisa, que destaca amb nitidesa al paisatge. Amb tot, les altures no ultrapassen els 220 metres en la serra Perenxisa, els 167 en el serradell de Morredondo i ultrapassa lleugerament els 100 metres en les parts més altes d'El Vedat. La composició litològica, segons el Mapa Geològic de València, permet distingir tres zones en el terme municipal: 1. Quaternària: marge del barranc, casc urbà i part nord-oest i sud-est del terme; és a dir, la zona ocupada per l'horta antiga. 2. Terciària: abasta els turons d'El Vedat, Morredondo i la part sud del terme en direcció a Picassent. 3. Secundària: la serra Perenxisa.

Pel que fa a l'oratge, el clima és de tipus subtropical, corresponent a la zona mediterrània. La temperatura mitja anual se situa en 18°. Els hiverns són suaus, oscil·lant en gener entre els 10° i 12° com a mitja mensual. Les nevades són un fenomen estrany, l'última que es recorda va ser l'11 de gener de 1960. En canvi les gelades s'esdevenen amb major freqüència, provocant grans mals al camp. A l'estiu les temperatures són càlides i oscil·len entre 24° i 26° d'agost. Les precipitacions estan al voltant dels 450 litres per metre quadrat anuals, encara que la seua variació és molt gran. Aquesta alterança de sequeres i tronades és una constant històrica, testimoniada per les referències que tenim. Nevades fortes caigueren el 15 de gener de 1885 i el 30 de desembre de 1917, arribant-se a agafar els 4 graus sota zero. Huracans forts hi hagué el 8 de desembre de 1906 i el 22 de febrer de 1915. La distribució estacional de les precipitacions és irregular, estant les màximes a la tardor, sobretot al mes d'octubre i les mínimes a l'estiu, justament en el moment de més calor. L'hivern és poc plujós i la primavera quelcom més. En coincidir la sequera amb els mesos de més alta temperatura, el clima té un gran dèficit d'aigua i per aixó la vegetació natural es compon d'espècies resistents a la sequedat i els sòls agrícoles al secà són pobres en "humus" i rics en calcàries.

Parlant d'hidrografia, hem de dir que, per les característiques de l'oratge no hi ha corrents fluvials, la xarxa hidrogràfica de Torrent presenta els llits secs normalment i només es produeixen avingudes en les grans tronades. El barranc de Torrent constitueix el centre principal de la conca hidrogràfica, que desemboca a l'Albufera. El barranc té una extensió de 40 Km. La seua conca abarca l'extensió de 36.760 hectàrees, amb un pendent mitjà del 9% a la zona alta del seu naixement i del 1-2% a la zona agrícola. No hi ha aportacions del seu cabdal, però es pot calcular que el barranc de Torrent, en el cas d'arribar ple, pot dur un cabdal de 598 metres cúbics per segon. Tota una xarxa de barrancs conflueixen al de Torrent. Per una part a Xest s'uneixen els barrancs Gran, Cova Moruca i de Xiva. El barranc Gran té el seu naixement a la serralada de Xiva en uns tálvegs amb altures de 900 i 1000 metres. El

barranc de Xiva naix al terme municipal de Bunyol, en la cimera de l'Ase, a una altura de 850 metres. Curs avall una vegada passada la carretera nacional de Madrid, rep els aportaments del barranc Gallego que drena les serres de Calicanto i Perenxisa per la banda de l'oest. Ja al terme de Torrent i prop de la població conflueixen els barrancs de l'Horteta, que envolta la serra Perenxisa pel sud i el de les Canyes. Els aportaments de vàries fonts (Carrasquera, Jupetí, Manyes...), junt amb les aigües que podien recollir-se del barranc de l'Horteta i la font de Sant Lluís formaven els recursos hidràulics de l'antic sistema de regadiu. Algunes restes d'aquesta xarxa de rec com l'aqüeducte "dels Arquets", certifiquen l'interés dels nostres avantpassats per aprofitar tot el rec disponible.

La vegetació natural s'adapta a les condicions del clima i tipus de sòls. Les zones on podem apreciar millor les comunitats vegetals són la serra Perenxisa i El Vedat. En general es tracta d'un bosc escleròfil, format per arbres baixos de fulles xicotetes i dures. Les formacions vegetals comprenen molts boscos clars, oberts i als quals el grau de cobertura vegetal és només del 25 % al 60 %. Els arbres i arbusts són perennifolis. Al bosc i a la muntanya hi ha un estrat herbaci, que prolifera sobretot en primavera. Tipus de comunitats vegetals a Torrent són l'oleo-ceratonium (inclou els garrofers i les oliveres) i quercionilicis (alzina). A l'estrat arbustiu trobem moltes espècies (coscolla, bròquil, llentiscle, romaní, matapoll, timó, margalló, argelaga, espàrreg bord, card espinós, borraja, fenoll, etc. Al secà solen haver també d'oliveres.

II. GRANERERS

Mariana Muñoz Carreras i Eloina Senabre Pelayo.

Un costum arrelat a les característiques de l'entorn, concretament per l'abundància de margallons, és la tradició dels granerers. Aquells que, al nostre poble, s'encarregaven de fabricar graneres. Com que a les rodalies hi havia moltes palmes, en acabar la collita, els llauradors es dedicaven a fer graneres. Amb el temps, formaren fins i tot un gremi, amb una bandera que algú conservarà i que caldria recuperar. Els granerers, com els xocolaters -també típics de Torrent- anaven per tota Espanya. Per aquesta raó són força coneguts. Al ball de Torrent [vegeu el capítol VII] hi ha una part que representen els granerers, que, segons sembla, es va estendre fins a Aragó.

[Dades facilitades per En Josep Blanquer Planells]

Les precipitacions anuals estan al voltant dels 450 litres per metre quadrat.

III. VESTITS

Rafael Calero Soriano, Mariana Muñoz Carreras, Juan Antonio Ramos Ferrer i Eloina Senabre Pelayo.

[Enquesta realitzada a En Josep Blanquer Planells]

- *Quant de temps du vosté investigant el tema?*

Vaig començar als 14 anys; per tant, porte 36 anys.

- *És fàcil trobar el que vosté busca?*

No és fàcil i la gent no dona facilitats. Vaig a contar-vos dues anècdotes. Una volta, una persona anava a tirar una peça de roba antiga i com que li la vaig demanar, digué que volia guardar-la. Una altra vegada, una dona em va oferir un davantal, per tal de no partir-lo entre les seues tres filles, perquè no l'aprofitarien.

- *Hi ha alguns vestits típics a Torrent? Quins són?*

Doncs bé, hi ha vestits de dona i d'home. Els d'home són: de seda i ras, de vellut, de "panilla" (que substituïa el de vellut), de "chester" (un drap importat d'Anglaterra), el de saragtiells i el vestit de torrentí, que no és típic del poble però és el que més es du. Tradicionalment els vestits es completaven amb capa i barret. Els vestits de dona normalment eren de seda. També n'hi havia de brocat (seda i or), de brocatell (seda i cotó), d'espolí (brocat de seda) i de cotó normal -per a la feina-. Aquest últim duia cinc peces: tres enagos, el "sagaleco" i la falda, fets de lli, cotó, llana, llenç i cotó, respectivament. També n'hi havia un vestit de "basquinya", que era tot negre. Cap els 17 anys, a les dones se les posava de llarg. Les dones es casaven de negre. Això del vestit de núvia blanc és una moda posterior.

- *Quina era la roba interior?*

Constava de "pololos", una mena de pantalons curts i amples amb "puntilles", i una camisa de fil. Els homes duïen calçotets.

- *Quins complements duïen aquests vestits?*

L'home duïa un mocador al cap i damunt el barret rodó. Potser aquesta tradició derive del fet que Felip V va prohibir l'entrada als llocs públics amb els cabells llargs, i com que els valencians volien mantindre'ls així, aleshores els cobrien amb un mocador. També una capa de vellut. La dona duïa arracades de llautó, amb un bany d'or. La gent rica les portava d'or rebaixat. Un exemple de l'adreç femení es troba al tresor de la Mare de Déu del Pilar a Saragossa. De fet, ja Estrabó a l'Antiguitat parlava de les arracades de les dones mediterrànies. El davantal era prou gran, encara que el de festa o passeig era una mica més xicotet. El mocador de la dona normalment sencer, tot brodat, i amb la part de baix amb puntillat. Si la dona no portava un mocador, es considerava una dona pública. La dona també portava una manteleta negra, per cobrir l'escot. La dona portava a la cintura una mena de "llonganissa" per aguantar el pes de la falda. La dona portava espadenyes. En casar-se, si era rica, duïa sabates. Quelcom semblant podríem dir de l'home. Els torrentins i les torrentines tenien fama d'anar sempre molt elegants. Sorprenia que el treballador anara vestit tan ric. També hi ha una obra de teatre, *Els amors d'un torrentí*, que està dedicada als nostres vestits.

- *Quina evolució ha patit el vestit típic?*

Hem de considerar que allò que coneixem com a vestit típic sorgeix al segle XV, amb la decadència de la noblesa que provoca una curiosa inversió: els pobres imitaven els rics, mentre que aquests gaudien de vestir-se de pobre. Cal dir que per la grandesa dels dominis de Carles d'Àustria, hi hagué una influència entre els nostres vestits i els alemanys. En aquesta època també els draps valencians eren molt comercialitzats. El

vestit de la dona comença component-se de falda, cotilla i xambra. Cap al segle XVIII ja es componia de cos sencer, mànega curta o llarga, amb cotilla. Finalment, la mànega curta passa a ser de "farol". La tendència actual dels vestits típics és imitar aquells del segle XVIII. El vestit de l'home comença amb els saragüells i acaba amb un pantaló obert en cortineta.

IV. CUINA I MENJARS

Cari Basanta Pérez, Asunción Blat Ferrandis, Maria Eugènia Rosa Sena, Ana Saiz Gómez i Vanessa Sanchis Martínez.

Costums

Tot seguint les celebracions anuals, cal fer esment dels següents costums

- *El dia de Reis:*

La casca, un pastís dolç amb forma de corona de reis, dintre del qual es ficaven anells, fermalls, etc.

- *El dia de Sant Antoni i Sant Blai:*

La cassola o "rossejat". Els ingredients són els mateixos que els de l'olla de Nadal però amb arròs, i es fa amb una cassola gran de fang. Es considera el plat més representatiu de la cuina torrentina.

- *Al dia següent de Sant Blai:*

És típic el gaiato, fet amb una massa de rosquilla (farina, un poquet de sal, rent i aigua, untat amb ou), trenat amb forma de garrot. També se'n fan "santblaiets", unes pastes que simulen els dibuixets dels panets beneïts (es beneïxen durant la missa del 3 de febrer).

- *Quaresma:*

Paelles xicotetes de col i “pimentó”.

- *Dijous Sant:*

Bacallà en remull, amb julivert, tomaca i cigrons.

- *El dia de Pasqua:*

Són típiques les “mones”, amb forma de figura i amb un ou al mig, els “panquemaos” i la coca de panses i nous.

- *A la nit de Nadal:*

L’olla de fesols bullits, xulletes, cansalada, xoriço, botifarra i llonganissa (tot torrat), amb vi i all-i-oli, i com a postres, cacauets, nous, castanyes, moniato i carabassa al forn.

- *Al dia de Nadal:*

L’olla de Nadal amb corder, vedella, porc i gallina, acompanyat de xoriço, botifarres blanques i negres i pilotes. D’aquestes n’hi ha de tres tipus: negra (magre picat, sang de gallina, fetge de pollastre i ventre de corder), blanca (magre picat, pa ratllat, ous, pebre blanc i nou moscada) i dolça (ous, ametla, llima i paratllat, canella i sucre). De postres, meló, pastissets de “patacat”, coques fines, coquetes en arrop i mel, torró i rosetes de dacsà.

- *Els divendres:*

És típic l’“arròs viudo” al forn o “arròs al forn”, fet amb cigrons, bacallà i una cabeça d’all al mig.

- *Els dies festius:*

La paella (tradicionalment amb all i tomaca).

- *Dies feiners:*

Ha estat molt estés el bacallà, amb all i julivert. Quan arribaven els pescadors de l’Albufera amb els seus productes (anguiles) es feia l’all-i-pebre i a voltes l’arròs a banda.

A la Quaresma eren típiques les paelles xicotetes de col i "pimentó".

Atifells.

El fang era l'element fonamental per confeccionar els atifells de cuina (cassoles, plats i, fins i tot, culleres). Quan es badaven i es trencaven, es guardaven per tal de celebrar la "Resurrecció del Senyor". En arribar la Pasqua es treien al carrer les cassoles i plats badats i els xiquets els anaven trencant tots. El significat d'aquesta festa era el de trencar tot allò lleig (cassoles trencades), per tal d'oblidar totes les maleses fetes durant l'any passat.

V. VIDA I MORT.

Salvador Almenar Ballester, Òscar Peris Ros, Fabian Solís Vázquez i Alicia Torres Guillem.

Ritus de naixement.

En produir-se un naixement, hi havia dies de joia i festa per a la família. El xiquet era batejat normalment al cap d'un o dos dies, en prevenció que agafés qualsevol malaltia. La comare feia un paper important dintre dels batejos, ja que era la dona que duia el xiquet des de la casa fins a l'església, acompanyada per dos padrins.

APROXIMACIÓ A L'ANTROPOLOGIA I...

El toc de campanes per als batejos era de volteig amb la campana menuda i ràpidament.

Els batejos es feien qualsevol dia de la setmana, pel vespre. Després de la cerimònia tornaven a casa; era aleshores quan es llançaven caramels, xavos, perres i, en casos molt especials, fins i tot pessetes.

En arribar a casa s'hi feia un convit per als familiars, veïns i coneguts amb pastes, mistela, etc.

Al xiquet li feien uns bolquers [bolcades] especials per a aquell dia. Eren normalment blancs i estaven preparats amb molta cura.

Ritus de mort.

En morir una persona, els familiars i els amics li feien vetlla durant tota la nit, per mostrar el respecte i el dol. Després del soterrament i durant nou dies s'ajuntaven per tal de passar els Quinze Misteris del Rosari, precés especials per a aquest esdeveniment, la qual cosa s'anomenava la novena. Era costum també de tornar a donar el condol al vuité dia als familiars.

Per comunicar que algú havia mort es feien sonar les campanes a mig vol si era persona gran. Quan era un infant, però, sonava una campana menuda al vol, i el taüt era de color blanc. Les diferències socials es manifestaven als soterraments (llums, rams, nombre de retors, catifes, etc.).

[Testimoni facilitat per Pilar Ros i Ortí, Josep Peris i Guanter i Asunción Orts i Planells]

Religiositat (crònica breu).

La religiositat a Torrent està arrelada al passat. La religió cristiana fou imposada per la Reconquesta, mentre que en altres pobles

veïns, com ara Alaquàs o Alcàsser, es mantingueren les creences àrabs fins l'expulsió dels moriscs (1609).

Durant el segle XIV, Torrent disposava d'una xicoteta església gòtica, que fou destruïda durant les revoltes de les Germanies (1521). A les darreries del s. XVI va començar l'edificació de l'església actual. L'any 1597, els Jurats Pere Silla i Pere Ferrer, en nom del Consell Municipal, donaren l'ermita de la Nostra Senyora del Mont-Sió i els terrenys que l'envoltaven als religiosos franciscans alcantarins. L'any 1605 es beneïa la nova església del convent.

Encara que no se sap la data exacta de l'edificació de l'ermita de Sant Lluís Bertran, se sap que l'any 1657 ja estava construïda. Així, a les darreries del s. XVII ja disposava Torrent dels tres llocs de culte més tradicionals.

El convent regentat pels Terciaris Caputxins des del 1889 es va distingir per les seues activitats catequètiques, culturals (teatral i esportives) i educatives. Cal fer esment també de l'acollida popular de les missions jesuítiques que hi hagué a Torrent els anys 1895 (any en què cal registrar l'anècdota que era tal la quantitat de gent que hi havia al temple que es produïren avalots per tal de poder accedir), 1907 i 1914.

L'any 1923 s'encarregaren els franciscans de la predicació i el 1929 els redemptoristes. També cal fer esment d'algunes mostres d'anticlericalisme als i dels corrents republicans durant aquest període.

Durant la Segona República el sentiment religiós va contribuir a agreujar les tensions socials, ja que la llibertat de culte contemplada a la Constitució, no autoritzava el toc de campanes, l'ensenyament religiós i l'assistència del clergat amb creu alçada als soterraments. Als primers mesos de la Guerra Civil s'executaren els membres del clergat parroquial, els terciaris caputxins del Convent i alguns seglars que pertanyien al Cercle Catòlic. Després de la Guerra, destaca la celebració, l'any 1949, d'un Congrés Eucarístic.

La religiositat popular és palesa en manifestacions festives i associacions seglars.

VI. FESTES

---

*Francesc Fernàndez Navarro, Pedro J. García Belmonte,
Susana Martí Juárez, Emma Moreno Mora, Alfons Tudela
i Canuto i Inmaculada Valcárcel Barut*

Sant

El 17 de gener de cada any se celebra la festa de Sant Antoni (anomenat popularment, del “porquet”), amb molts actes que, per desgràcia han anat perdent popularitat i importància. Aquesta feste té molta repercussió en pobles com Canals, Xirivella, Torrent de Fenollet, etc.

A Torrent la festa és procurada per uns trenta festers del carrer de Pila (Pare Méndez), que organitzen un conjunt d'actes, com ara:

- *La processó.*- És el primer acte de les festes i consisteix en el transllat de la imatge de Sant Antoni pels voltants fins l'església de Mont-Sió. S'acompanya de dolçainers i tabaleters i d'una banda de música.
- *Cursa de Sant Antoni.*- Aquesta cursa es fa un diumenge de matí, a les 10 h., amb distintes categories. Durant anys va estar impulsada per “Paquito, el fletxa”, recentment mort.
- *El menjar típic* (L'arròs al forn) [vegeu el capítol IV sobre els menjars típics].
- *Fogueres de Sant Antoni.*- Vulgarment anomenades “cremà”. És una de les més velles tradicions. S'arpleguen “trastos vells”, cadires, taules, mobles,

atifells, etc., que es posen al mig del carrer per cremar-los a les 12 de la nit.

- *Benedicció dels animals*.- És l'acte central de la festa. Comença a l'església de Mont-Sió, on la gent du els seus animals (cavalls, gossos, ases ben decorats i pardals) i el rector procedeix a la benedicció. A Torrent se celebra un dia indefinit, després dels actes de Canals, Xirivella, Alaquàs, etc.
- *La "cordà"*.- L'acte més espectacular. Es realitza a les 12 de la nit i consisteix, no tant en una "cordà" pròpiament dita, sinó en el llançament de coets "borratxos".

Sant Blai.

Se celebra el 3 de febrer, al carrer de l'Ermita (ara Ramón y Cajal). És típic el "gaiato" (un pa prim, amb massa de rosquilleta, trenat en forma de gaiato).

A la festa de l'Església és típic fer una creu amb l'oli beneït a la gola, i fins i tot, agafar ampolletes d'oli per dur-lo a casa. Per la vesprada se celebra una processó, amb xiquets i xiquetes vestits de clavaris i clavarieses.

L'Entrada de la Flor.

La Confraria del Rosari.

La festa de "l'entrà" (*entrada*) de la flor està organitzada per la Confraria de la Verge del Roser, que fou establida a la Parròquia de l'Assumpció, el 2 de febrer de 1606, i que va fer introducció al Reglament de la Confraria el 20 d'abril de 1629. Per l'antiguitat de les seues Constitucions, entre altres motius, la Confraria va estar restaurada el 1907, amb la redacció d'uns Estatuts nous.

El rosari públic.

Un dels diversos actes que organitza la Confraria del Rosari és el *rosari públic*, allò fonamental del qual és l'oració i la lloança a la Verge per mitjà dels misteris del rosari. Aquestes oracions es fan pels carrers i places del poble, durant les nits del mes d'octubre i els diumenges per la vesprada, des del mes d'octubre fins al de maig. A aquestes pregàries s'ha afegit darrerament un dia més: l'1 de novembre, diada de Tots els Sants, que es prega pels difunts, sense càntics.

La processó comença a l'ermita de Sant Lluís Bertran i finalitza a l'església de l'ermita o del Consol, després d'haver passat pels carrers, presidida per una imatge menuda de la Verge del Roser. Aquesta Confraria ha tingut sempre una capella pròpia, en principi a l'església de l'Assumpció i després una capelleta adossada al convent de Mont-Sió.

El rosari de l'aurora.

A Torrent, començà el *rosari de l'aurora* al segle XVIII. Tanmateix, certes dificultats sorgides a la Confraria, motivaren la creació d'una associació específicament dedicada al rosari de l'aurora.

i a la qual no es podia pertànyer si no s'estava inscrit a la Confraria del Rosari. Es va crear una secció de joves l'any 1902, que va confeccionar les regles o bases de l'associació del rosari de l'aurora de Torrent, el qual va mantenir la pràctica del cant de l'aurora i el prec del rosari.

Tots els diumenges i festius que van des del 8 de desembre fins el 6 de gener, a l'alba, s'inicia el recorregut pels carrers, convocant la gent amb cobles al·lusives al prec del rosari. Dues etapes ben definides: Advent i Nadal.

El *cicle d'Advent* comprén del 8 de desembre al diumenge anterior a Nadal. Comença poc abans de les 6 del matí del dia de la Immaculada i marxa cap a Mont-Sió, arribant fins a les portes de les oficines parroquials del Teatre-Llar Antonià. En aquest punt, es trau al carrer el bombo de la Confraria i instruments musicals de vent. Donen tres cops al bombo i, acompanyada de la resta d'instruments, es canta la primera copla:

*“Alegria, que amanece el día.
Ya van clareando los rayos del sol.
Le daremos los buenos días
a la Virgen pura de la Concepción”*

I el solista canta

“Es el mayor don.”
A la qual cosa, contesta el cor:

Les processons són una mostra freqüent de la religiositat.

---

*“El tener por amparo a María,
rezando el rosario con gran devoción.*

I els "aurorers", amb el so del bombo, ixen del pati del convent, baixen pel carrer del convent i es paren als quatre cantonts, on diuen:

*"Al rosario de María tocan,
por falta de gente no puede salir.
Llamaremos ángeles del cielo,
que los de la Tierra no quieren venir.*

I després que el solista diu:

"¡Hermanos venid!"

El cor acaba l'estrofa amb:

*"A rezar el rosario a María,
si el reino del cielo quereis conseguir.*

I continuant pel carrer del convent, s'arriba a la façana de l'Ajuntament, a la porta principal del qual es canta:

*"En mitad de la plaza, señores,
se encierra una joya de grande valor.
Es María la nave de gracia,
refugio y amparo del que es pescador.*

I el solista entona:

"Es el mayor don".

I el cor finalitza:

*"El tener por amparo a María,
rezando el rosario con gran devoción.*

I es fa el comiat amb la cobla obligada de:

*"Sacerdote, ministro de Cristo,
que con vuestras manos levantais a Dios,
lo bajais desde el cielo a la Tierra,
con dulces palabras de consolación.*

I el solista contesta:

“Es el mayor don”.

I el cor acaba amb:

*“El tener por amparo a María,
rezando èl rosario con gran devoción.*

Des de l’Ajuntament s’arriba de nou al convent de Mont-Sió, al seu pati, on s’entona la darrera cobla, que diu:

*“Y con ésta, yo ya me despido,
mi lengua no tiene más explicación.
Yo quisiera, reina soberana,
ser hombre más sabio que el rey Salomón.*

I el solista contesta finalment:

“Es el mayor don”.

I el cor acaba de nou amb:

*“El tener por amparo a María,
rezando el rosario con gran devoción.*

El *cicle de Nadal* constitueix la segona part de l’Aurora, que va des de la nativitat del Senyor (25 de desembre) fins al dia de Reis (6 de gener). Les cobles d’aquest cicle nadalenc són més alegres, i fins i tot hi ha més instruments musicals (panderetes, etc.). L’Aurora ix el 25 de desembre, així com l’1 de gener, amb el mateix recorregut que el dia 8 de desembre. La resta de dies els recorreguts es fan pels diversos barris, portant la direcció el músic del bombo. Era costum eixir al migdia pels carrers, amb cabassos portats pels cavalls, tot i arplegant les almoines de l veïnat (26 de desembre, 1 i 6 de gener).

La primera cobla que al pati del Convent es canta és:

*“La noche de Navidad
en el creciente del día. (bis)
ha nacido el rey del cielo,
para bien de nuestra vida.”*

I el solista canta allò de:

"¡Oh, qué rubio! ¡Oh, qué bello!"

I respon el cor:

"¡Oh, qué hermoso! ¡Oh, qué bien!".

A medianoche ha nacido en el portal de Belén."

I el solista, tot i repetint la frase de Betlem, acaba, junt amb el cor, de la següent manera:

"De Beléén...

*En Belén tocan a fuego
del portal salen las llamas.*

*Víctor, víctor que ha nacido
el redentor de las almas."*

Entre d'altres cançons nadalenques, també s'hi interpreta:

"¡Viva San Luis Bertrán!

Varón justo y penitente.

*Eres nuestro protector
y el amparo de Torrente."*

L'entrada de la flor.

A la devoció a la Verge del Rosers s'afegí el costum de l'exaltació a la Primavera. Les festes a la flora se celebren, segons Ovidi, des de l'any 173 a.C. cap al període 28 d'abril - 3 de maig. Aquesta festa, que també conserva vestigis àrabs, va estar cristianitzada.

La Confraria del Rosari ha vinculat la festa a l'exaltació de la Verge. L'acte consisteix a eixir al camp, la matinada de l'1 de febrer, i tallar una branca d'ametler, per oferir-la a la Verge. La festa s'acompanya de coets i l'ofrena de flors a la Verge.

Tradicionalment, es marxava per tallar la branca amb carros enramats de murta, amb menjar i beguda (vi torrentí), envers la serra (Mas del Jutge), a la partida on hi ha d'ametlers florits. S'hi feia una paella i es tallava la branca triada.

De tomada al poble, s'arribava a l'Ermita cap a les vuit. Un home, amb la branca al muscle, va entre una doble filera de coets agafats amb tenalles, i seguit de la banda de música.

El recorregut tradicional anava pels carrers Marià Puig, Ramón y Cajal, Pl. del bisbe Benlloch, carrer de Sagra, Plaça Major fins arribar a l'església, on són solrats els coets per formar una nit de foc.

El rector ofereix una branca d'ametler a la Verge. Per la nit hi havia més coets (amb la "ratllà" de parets) i "cantà d'albaes".

"Les enramaes" i el diumenge de roses.

La nit del dissabte primer de maig és la "nit d'enramaes". És una nit de cants, després dels quals es fan "enramaes" de flors natural a les portes de les cases, catifes de pètals als llindars de les estimades.

L'endemà és el diumenge de roses. Era típic el tocat de mantellina amb un llaç blau als cabells i una processó a la Verge del roser. La imatge va precedida per "les aparellaes": carros enramats de murta que van estenent una catifa "d'enramaes" pels carrers del poble. L'itinerari és: Eixida de l'església per la porta de l'Horta, carrer Sant Doméneç, carrer de la Verge de l'Olivar (del Pi), Sant Cristòfor, Pl. Bisbe Benlloch, Sagra, Pl. Major, carrer de l'Església, Pl. de l'Església fins a la parròquia de l'Assumpció. Aquesta és una processó "dels fadrins". Conclou amb la disparada d'un castell.

APROXIMACIÓ A L'ANTROPOLOGIA I...

Bibliografia d'aquest apartat:

- Beguer i Esteve, Vicent: *L'Entrà de la Flor*. Quaderns de Vida Torrentina, IV. La Biblioteca Torrentina, Mari Montaña, València, 1987.
  - Joan Gil i Barberà: "L'entrà de la flor en Torrent", en *Costum i tradicions valencianes*, Editorial Nova, València, 1985, pp. 31-34.
  - Antonio Palanca y Hueso: "L'entrà de la flor, costum torrentina" (escrit el 1901), poema premiat als I Jocs Florals de Torrent, del 1901.
-

Samaritana a la festa de Setmana Santa de l'any 1923

VII. MÚSICA I DANSA

Javier Claramonte Zafón i Armando Fernández Laso

Tot el món coneix l'expressió: "Acabar com el ball de Torrent". No fa molt que a la nostra ciutat encara es representava cantant i ballant una típica dansa torrentina: "El ball de Torrent", que tingué el seu màxim esplendor al s. XIX. A partir de 1840, començaren a ajornar-se les representacions. Avui ja no es fa. Així i tot, conservem multitud de testimonis que ens en parlen, donant raó de la seua història, parts i la manera com es representava. Els personatges interpretaven teatre, mímica i cantaven. A grans trets, l'estructura del ball de Torrent és:

1) El repés.

S'iniciava a les 8 del matí, en eixir la comissió de disfressats, que portava el mateix nom que el pas. Aquesta comissió recorria els punts principals de la població i exigia arreu multes d'un valor menut per motius d'allò més disbaratats. Dos dels disfressats havien de realitzar el paper de virreis; altres cinc individus feien de regidors i d'alcalde. Aquest últim duia un gran bastó, tot i figurant ésser l'autoritat. Totsells s'aplegaven a les 12 al casal consistorial. Posteriorment el virrei, la seua dona, el rector, els de l'ajuntament, precedits del dolçainer i el tabaleter, eren conduïts pel poble, invitant la gent a la sessió de la vesprada. Una nota important d'aquests personatges era la ridiculesa i fingida pompositat amb la qual es vestien i actuaven. Tots ells i la gent que se'ls unia eren els que formaven la cavalcada, pas següent del Ball de Torrent. En resum, era una crítica a l'abús fiscal al qual es veu sotmés el poble, mitjançant un grup de persones disfressades ridiculitzaven els virreis i altres governants.

2) La cavalcada.

Es reunien per la vesprada, a una hora anteriorment convenida i al mateix punt que havien verificat tots els de la cavalcada i aquells que havien de prendre part al Ball, executant cadascú el seu paper. Tot i fent notar el rector i els del ajuntament als virreis tot allò notable que hi havia en carrers i places, arribant així al punt on havia de celebrar-se el Ball, i al tercer pas. Virreis i rectors eren conduïts en un carruatge, al so de la música típica de la funció.

3) La volta per la plaça.

És ací on es celebrarà el ball. El lloc no és sempre el mateix. N'hi ha prou amb un lloc espaiós, assenyalat amb antelació amb cadires i bancs. La cavalcada donava voltes a tot el recinte, saludant afectuosament cap als costats; després seien en lloc preferent. L'alcalde, amb un enorme esquellot, iniciava el que havia de ser la primera part del ball, en la qual, multitud de parelles d'ambdós sexes, vestits a l'estil del País, ballaven al compàs de les dolçaines. Seguidament eren el virrei i la virreina els que, sempre amb fingida majestuositat i agafats del braç, donaven alguns passos de ball. Al poc el virrei era substituït per l'alcalde, i aquest a la seua vegada pel rector. Amb això s'arriba al quart pas del ball.

Al Ball de Torrent es desenvolupa una paròdia de les autoritats: el virrei i la virreina, l'alcalde i els regidors...

---

4) *La dansa dels oficis.*

Aquest ball consisteix en què alguns disfressats, portant instruments o eines de l'ofici que volien representar, donaven vàries voltes, al compàs que un altre, que representava el mestre, marcava.

5) *El ball de les gitanetes.*

Col·locava en aquest ball un dels de l'Ajuntament un coet subjecte a una tauleta i aquesta en les "parts nobles" del regidor. Es calava foc al coet i el regidor corria fins que el coet s'apagava, caient en aquell moment i fent-se el mort. Els seus companys buscaven admirats a l'agressor, tot i realitzant múltiples gestos i carasses.

6) *El pas del barber.*

Ací dansa el barber. Aquest simula degollar un viatjant per furta-li els diners. L'Ajuntament ix a buscar-lo, registrant barrets i mocadors dels assistents i, fins i tot, bolquers d'algun xiquet. En ser trobat, el barber és afusellat.

7) *El ball dels vells.*

Consisteix el pas en el ball de dos vells que donen voltes al compàs de la música. El vell empentava la seua parella que queia a terra i fingia morir. Se seguia el mateix procediment que al pas anterior.

8) *L'esternut.*

A tot açò, fingia la virreina un magnífic esternut, al qual tots els assistents responien llançant-se a terra i realitzant els més grotescos moviments i contorsions. Durava aquesta farsa fins que un regidor els feia aire per mitjà d'un immens "palmito", recuperant-se tots.

9) *L'estudiantina.*

Un grup de joves disfressats arribaven a la plaça, després d'haver recorregut els principals carrers i places del poble, tocant jotes i cobles, i donaven la volta a la plaça. Després de la qual cosa, parelles d'ambdós sexes eixien a ballar al so de la seua música.

10) *El refresc.*

Parodiava aquest pas, el refresc que l'Ajuntament havia d'oferir als virreis. En lloc de suc i pastes, els macers o porters porten aigua blanquejada amb midó i trossos de fusta pintada. Els virreis en veure's enganyats tiren totes les viandes enlaire.

11) *Els tornejants o dansants.*

Consistia en una comparsa de disfressats de blanc, amb tinells que, duent en les mans uns voltes de flors i d'altres panderetes, evolucionaven al compàs de la música.

12) *La dansa de la balleta.*

La formaven una porció de fingits llauradors que s'unien uns als altres mitjançant un llarg drap on hi havia uns forats, per on passaven els caps. Així, i al so de la música, donaven voltes i formaven diferents

13) *L'alcalde amagat.*

Tot i fingint estar avorrit del seu càrrec, aquest funcionari se'n pujava a un pal, col·locat a tal efecte en un dels cantons del cercle. Els seus companys el buscaven entre el públic, fingint no veure'l. Finalment, amb gran joia i satisfacció, el trobaven.

Un xicotet número afegit a aquest últim i anomenat els "alcids", mostrava uns quants individus que realitzaven una sèrie d'exercicis de força i equilibri.

14) *Els contrabandistes.*

Acaba amb aquesta pantomima el ball de Torrent, la qual consisteix en què uns disfressats d'andalusos, "majos" o gitanos d'ambdós sexes arriben a la plaça, repartint, abans, per tot el poble llepolies i dolços. Ja a la plaça, simulen ser coneguts de l'autoritat i una de les dones comença a vendre tabac. L'ajuntament s'adona que el tabac és de contraban i intenta de prendre'l amb moltes precaucions. Es produeix un avalot terrible entre propis i aliens. Després d'una estona, el caos és total i no se sap qui és el guanyador i qui el perdedor. Tot açò, és clar, sense agressions reals. És aquest pas el que ha donat origen a l'expressió "*acabar com el ball de Torrent*".

Es representava a la plaça de bous de València i, a Torrent, a la plaça de Sant Domènec.

El grup de teatre "L'u i el dos" n'ha fet una versió moderna, encara que podem dir en general que ha deixat de representar-se.

Un altre ball conegut, encara que sembla no específic del poble, és l'anomenada "Xàquera vella", una dansa popular que imitava els balls que es feien a la cort des del s. XVII, i que s'interpretava en qualsevol lloc, amb vestit de feina i al so del tabalet i la dolçaina.

Bibliografia bàsica sobre aquest apartat:

- Vicent Beguer Esteve: *El teatro en Torrent.*
- José M. Iborra Lerma: *Historia de Torrent.*
- Id.: *Historia básica de Torrent.*

VIII. EL MÓN INFANTIL

Jorge Alonso Sobrino i Juan Samuel Baixauli Soler

Han estat jocs característics al poble de Torrent:

Tir amb arc. - Dos equips, amb igual nombre de membres, de 10/16 anys, juguen al camp lliure, amb una pilota per jugador. Se situen dues files enfrontades, llançant-se les pilotes i formant arcs en l'aire. A la senyal de l'àrbitre es llança i s'arplega. A qui li cau la pilota, perd. S'estableixen puntuacions, perdent o guanyant quan s'hi arribe.

Bolos. - Nombre de jugadors indefinit, des dels 10 anys. Terreny pla. Es juga amb "bolos", pals, pals rodons, pilota... Uns 6 o més "bolos", d'uns 25 cm. d'alt i 5 d'amplària, es planten separats uns 15 cm. entre ells. Els jugadors, a uns 5 m., llancen els "bolos" o les pilotes, tres voltes seguides. Guanya qui més "bolos" tomba.

Corda. - Nombre de jugadors indefinit, fins i tot u, a qualsevol camp. El moviment de la corda i els bots dels jugadors, s'acompanyen amb cançonetes, com ara: "Una, dos y tres/pluma, tintero y papel/para escribir una carta/a mi querido Miguel/y la carta decía/recuerdos para tu tía / la que se llama María / una, dos y tres...". Amb habilitat van incorporant-se la resta de jugadors.

Diàbolo. - Nombre de jugadors indefinit, des del 7 anys, a qualsevol terreny. El material és un cos específic que consisteix en dos cons units per la punta i una corda, els extrems de la qual estan subjectes a dos pals. Se situa la corda a sota del "diàbolo", al punt d'unió dels cons. El "diàbolo" gira per l'impuls de la corda corresponent al braç dret, tot i desplaçant-lo de costat a costat. Es pot enlairar i arplegar-lo amb la corda, fins i tot d'un jugador a un altre.

A les amagades ("al escondite").- Nombre de jugadors indefinit, d'edat indeterminada, a un lloc on es puguen amagar. Un jugador amaga el cap sota el braç i compta un nombre indeterminat, mentre la resta de jugadors s'amaga. Després dóna avis i es disposa a buscar-los. Ha de tocar al jugador descobert per tal que aquest continue el torn.

El fugitiu.- Qualsevol xifra de jugadors de consideració, com ara uns vint, de més de 10 anys, amb xiulets i mocadors i en un terreny preferiblement accidentat. El "fugitiu" du un distintiu, com ara el mocador al braç, i crida l'atenció de vegades, amb el xiulet; pot amagar-se als límits del terreny. La resta el persegueix.

El gat i la rata.- Amb un nombre parell de jugadors i 10 com a mínim, d'uns 7 a 10 anys. Un jugador fa de gat i un altre de ratolí. La resta forma un cercle que envolta la rata, mentre el gat hi resta fora. En donar-se el senyal, comença la cacera. El ratolí ha d'escapar amb habilitat de les urpes del gat, que haurà obligatòriament que imitar els moviments d'aquell; la rata, per evitar ésser capturada, ha de córrer en totes les direccions, entre els jugadors, i recolzar-se en aquests per escapar. El gat guanya quan atrapa el ratolí, tot i imitant els moviments de l'animal.

Home pres.- Amb un grup no inferior a 10 jugadors, d'entre 8 i 12 anys, i amb una pilota. Per sorteig, es tria un perseguidor, que dóna un senyal i obliga la resta a eixir en totes les direccions. El perseguidor sense moure's del lloc, llança la pilota contra qualsevol company; sinó li toca, comença de nou; si algú és tocat, esdevé home pres. Perseguidor i ajudants, sense moure's del lloc, poden passar-se la pilota, per colpejar amb més facilitat a la resta. Acaba la partida quan tots els jugadors han estat tocats.

Gerres d'aigua.- Curses amb gerres d'aigua, tot i procurant no vessar el líquid.

Caniques.- Amb un nombre de jugadors indeterminat, amb "caniques", en un terreny de terra dura. Presenta variants, com ara:

El "guà" o "la figueta".- El cercle, del qual es trauen les boles, colpejant-les amb la "canica del xut". Amb moltes varietats. Cal llançar

la bola amb els dits, per a la qual cosa hi ha tres modalitats: agafada pels dits polze i cor, s'impulsa amb l'índex; subjecta amb el dit polze i l'ungla del cor, s'impulsa estirant el polze; subjecta entre l'ungla del polze i la segona falange de l'índex, s'impulsa estirant el polze. Al joc del "guà" es guanya la bola del contrari després d'aconseguir "xives", que és un colp, "peusbons", que és un sols colp deixant l'espai entre les boles perquè s'hi puga ficar un peu -si no el tom passa als altres jugadors-, "matute", un altre colp ben fort, amb la finalitat que s'allunye la bola del contrari el més possible del "guà", i acostar la pròpia, i, per últim, el "guà", que consisteix a introduir la nostra "canica" al forat d'eixida.

IX. TEATRE

Belen Bayo Villar, Carolina Suárez Escuder i Maite Vaquero Moraleja

[Informació elaborada a partir del testimoni d' Amparín Fomer, actriu local de la *Companyia Parroquial*, i el llibre *Torrents* ja citat]

Sense cap dubte, els antecedents teatrals torrentins es troben al *Ball de Torrent* [veure].

Al segle XIX torrentí hi havia alguns teatres, com ara el de *Mont-Sió*, també conegut com el Convent, on actuaren companyies com *Els Germans Plumar*, que els torrentins anomenaven “comediants”. Les actuacions aixecaren les protestes del rector Aicart. L'escenari d'aquest teatre estava situat entre l'antiga cuina i el refectori. Tingué prou d'èxit la representació de l'obra *Diego Corrientes*.

Arran d'una inundació, es va constituir una nova entitat anomenada *Juventud Artesana*, amb finalitat benèfica.

El 16 de novembre de 1884 es va inaugurar el *Teatre del carrer de Sagra*, on es representaren peces que assoliren gran èxit, com ara *La fornarina* i la peça en valencià *El tio sinagües*, per una companyia de jòvens aficionats, en la qual destacaren la senyoreta Pepita Marí, Isidro Martínez, Diego Parra i Hermelando Andreu. També hi participaren a les representacions els aficionats torrentins: Manuel Rius, el seu germà Pasqual, Luis i Joaquin Vidal, els germans Cervera i Rodríguez, etc. També foren molt famoses les peces *La estrella de Nazaret* i *La huida a Egipto*. Aquest teatre va funcionar durant més d'una dècada.

Als darrers anys del segle XIX, al Cercle Catòlic es representaren peces de teatre, tot i seguint la inspiració cristiana. S'afegien, en una primera etapa, festes i reunions socials, així com vetlades literàries.

Ja al segle XX, en una segona etapa, s'inicià la construcció de la nova seu del Cercle Catòlic a la plaça de Colom, que comptaria amb un bon pati de butaques, així com galliner i llotges. Hi havia tres portes d'entrada i disposava de camerinos.

Ja al segle XX destaca *El corralot*, també conegut com el *Teatre d'Estiu* o *Parroquial*, amb un pati descobert, on es representaren comèdies, drames, sainets, etc. El retor repartia els papers. Miquel Portosés Estívalis, natural de Lliria, era l'encarregat d'aquest teatre i de la seua companyia d'actors, dels quals cal citar José Ferrís, Guardina Romero i un tal Ibàñez. De vegades, les figures més destacades arribaven de València. El repertori, setmanalment renovat, incloïa peces com *El cantar del arriero*, *La del soto del parral*, *Los claveles*, *Aragón*, *La madre guapa*, *Dueña y señora*, *La educación de los padres*, etc. La majoria es representava en castellà, encara que també se'n feren en valencià.

Atés el caràcter religiós dels establiments, s'acceptava la "sarsuela", però mai les "variettes" (organitzades, aquestes, a les festes grosses per l'Ajuntament).

També cal fer esment de la importància del teatre religiós torrentí, representada sobretot pels "Betlems". Totes les obres es representaven en un espai tancat, llevat del *Ball llaurador* que es feia a l'aire lliure. Els actors, que assajaven totes les nits, no cobraven per les actuacions; les despeses del lloguer dels vestits (a la casa Insa, de València) i d'escenografia, etc. anaven a càrrec de la parròquia. Les entrades eren molt barates i n'hi havia d'abonats. Les sessions més nombroses eren les de dissabte per la nit i les de diumenge per la vesprada.

D'entre les companyies d'aficionats, més o menys estables, de teatre a Torrent hom pot citar: *El teatre del "rosco"*, *El calçetín*, *La*

... LA CULTURA POPULAR A TORRENT

---

filoxera, la del cinema Cervantes, la del teatre del Convent, la Companyia Antoniana, etc. així com també d'altres de caire faller.

X. CINEMA

Alicia Giménez Abad i Júlia Zabala Tomàs.

[Transcripció-resum de l'entrevista realitzada a Amparo Barat i a son pare, propietaris del bar de l'antic cinema *Liceo*]

- *Quin tipus de gent anava al cinema?*

- Als anys 60 hi anava tot tipus de gent. Hi havia tres sessions: a la de les 15,30h. anaven les "pandilles" i les famílies amb tots els fills; a la de les 18,30h., les parelles de nuvis sobretot; per últim, a la de les 21 h., els matrimonis i la gent major.

- *Hi havia algun criteri de selecció de les pel·lícules?*

- L'empresari anava a València i tractava de triar sempre les de més categoria, tant espanyoles com estrangeres.

- *Hi havia un cinema d'estiu? quin horari tenia?*

- Si. L'obriren l'any 1975, quan ja no hi havia molta censura. La sessió començava a les 9 de la nit; solien anar famílies amb el sopar; triaven taula i sopaven mentre veien la pel·lícula. La majoria de la gent anava tots els dies, encara que posaren la mateixa pel·lícula. Normalment es projectaven dues pel·lícules: la primera més fluixa i, cap a la mitjanit, la bona. Quasi totes eren pel·lícules de vaquers, de risa, de romans... res transcendental.

- *El cinema funcionava com a guarderia?*

- Això és cert. Els pares portaven els xiquets a les 3,30 i a les 9 tomaven a per ells. En lloc de veure la pel·lícula, donaven guerra.

- *Quins eren els hàbits de les parelles?*

- Els aposentadors acceptaven seure-les a les darreres files a canvi d'una propina; feien la vista grossa i enviaven les "pandilles" a les primeres files, per tal que no els molestaren. La veritat és que

donaven més guerra les "pandilles" que les parelles.

- *Quina utilització feien del bar?*

- Era un servei molt utilitzat. Compraven de tot, des de pipes i caramels fins a pastissos i "xocolatines". Encara que també hi havia gent que preferia comprar els pastissos a la pastisseria del costat.

- *Quants cines hi havia a Torrent? Com estava la competència?*

- La competència era enorme. Hi havia tres cines: el Montecarlo, l'Avenida i el Liceo. El més veterà i el més bonic era el Montecarlo, però el Liceo era tan gran com els dos altres junts i portava les pel·lícules més noves. Després s'uniren el Liceo i el Montecarlo perquè els interessava més per al negoci. De totes maneres, la gent hi anava menys perquè, en no haver competència, ja no es preocupaven de triar bones pel·lícules. Normalment, totes les setmanes hi havia un "estreno". Dilluns i dimarts les pel·lícules eren més fluïdes; el dimecres era el dia de tancada i, durant el cap de setmana, ficaven la bona.

- *Com afectava el calendari anual a la programació?*

- A la Setmana Santa ficaven pel·lícules religioses i la gent anava per les vesprades perquè per la nit eren les "processons de les vestes". El mateix passava a Nadal; les pel·lícules eren de l'estil de *La túnica sagrada* o *Los diez mandamientos*.

- *Quina va ser la pel·lícula més "taquillera" que recorda?*

- De les estrangeres, *Historia de un condenado*, amb Rock Hudson, va ser tot un "aconteixement" a Torrent; les cues foren llarguíssimes i vingué gent de tots els pobles dels voltants. Entre les espanyoles va destacar *Molocai*.

- *Considera vosté el cine com a cultura?*

- Indubtablement. El cine pot resultar cultura si tries pel·lícules que et fan reflexionar (i també distraure't quan toca); adaptacions de llibres (que molta gent no té oportunitat de llegir), pel·lícules històriques,

... A la Setmana Santa ficaven pel·lícules religioses i la gent anava per les vesprades perquè per la nit eren les "processons de les vestes"...

XI. AGRAÏMENTS

Veïns de Torrent

Concha Alabarta
Sr. Barat
Amparo Barat
Josep Blanquer Planells
Amparín Forner
Manuela Mora Parra
Asunción Orts i Planells
Josep Peris i Guanter
Josefa Puig
Pilar Ros i Ortí
Antonia Tomás Gómez

Altres

Santiago Grau (Museu d'Etnologia de la Diputació).
M.ª Teresa Oller (professora de Música).

Institucions

Associació de Mestresses "Tyrius" de Torrent.
Associació de Pares d'Alumnes de l'Institut de
Batxillerat "Serra Perenxisa" de Torrent.
Caixa d'Estalvis del Mediterrani (CAM).
Institut Français de València
Museu d'Etnologia de la Diputació de València

XII. ÍNDEX

Introducció	pàg. 3
I. Entorn Natural	pàg. 5
II. Granerers	pàg. 8
III. Vestits	pàg. 9
IV. Cuina i Menjars	pàg. 12
V. Vida i Mort	pàg. 15
VI. Festes	pàg. 19
VII. Música i Dansa	pàg. 29
VIII. El Món Infantil	pàg. 35
IX. Teatre	pàg. 39
X. Cinema	pàg. 42
XI. Agraïments	pàg. 45
XII. Índex	pàg. 47

Aquesta publicació ha gaudit d'un ajut econòmic de la C.A.M., així com de l'Ajuntament de Torrent i de l'A.P.A. de l'Institut "Serra Perenxisa".

Imprés amb paper reciclat